

arkivrapport

till. Länsstyrelsen i Södermanlands län
att; Gunilla Beimert
611 86 Nyköping

från. Sörmlands museum, Patrik Gustafsson

datum. 2008-10-28

ang. **Arkeologisk förundersökning inom fornlämning Nyköping 231, stadslager inom fastigheten Öster 1:1, Östra torget, Helgona socken, Nyköpings stad, Nyköpings kommun, Södermanlands län.**

Inledning

Sörmlands museum har den 2 - 3 april och 18 april - 5 maj år 2008 utfört och avslutat en arkeologisk förundersökning i form av en schaktövervakning inom Östra Torget, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. (bilaga 1 och 2).

Anledningen till den aktuella förundersökningen var att Nyköpings kommun ansökt om tillstånd till schaktning inför ombyggnad av Östra Torget och Allhelgonavägen. Ombyggnaden innebar bland annat att befintlig gräsyta skulle tas bort och stensättas, fem nya rensningsbrunnar skulle tillkomma och två flyttas. I det aktuella området har ett flertal arkeologiska undersökningar genomförts i samband med olika arbetsföretag, varvid kulturlager och konstruktioner framkommit. År 1980 genomfördes en stadsarkeologisk schaktövervakning i samband med uppsättandet av en springbrunn inom området. År 1990 öppnades flera mindre schakt vid en arkeologisk förundersökning intill Helgona kyrka och år 1991 genomfördes ytterligare en förundersökning inför schaktningar för fjärrvärme och VA-ledningar i anslutning till Prosten Phils gård i kvarteret Åvallen, då kulturlager och konstruktioner framkom. Under oktober år 2000 utfördes en mindre arkeologisk förundersökning vid Östra Torget, varvid inget av antikvariskt intresse framkom (Sörmlands museums dnr: KUS00227). Dessa bedömdes som störda till stora delar av flera yngre nedgrävningar samt moderna fyllnadsmassor. Länsstyrelsen bedömde utifrån känt underlag att en särskild undersökning inte skulle ge någon ytterligare information av antikvariskt intresse och lämnade därför tillstånd till ingrepp i fornlämningsområde Nyköping 231, den 4 mars, år 2008 (dnr:431-1371-2008). Tillståndet gällde med anmälningsplikt, enligt 2kap 10 och 12 §§ KML.

I enlighet med anmälningsplikten anmälde Nyköpings kommun in att fynd påträffats i samband med schaktningsarbetet till länsstyrelsen, varvid arbetet stoppades. Sörmlands museum fick då i uppdrag att genomföra en förundersökning i form av en schaktkontroll av den avschaktade ytan samt övervakade den fortsatta avbaningen av den resterande delen av gräsytan. Denna del av det arkeologiska arbetet bekostades av länsstyrelsen enligt 2 kap 14§ KML.

Det fortsatta schaktningsarbetets förutsättningar förändrades vad gällde brunnarna, då det visade sig att den huvudledning som de planerade brunnarna skulle anslutas till saknades. För att inte försena torgets ombyggnad träffades en överenskommelse mellan Agneta Åkerlund, länsstyrelsen och Almir Malkoc, Nyköpings kommun om att en fortsatt arkeologisk förundersökning skulle utföras parallellt med anläggningsarbetet på kommunens bekostad enligt 2 kap 11§ KML.

Ansvarig för fältarbetet och föreliggande arkivrapport var arkeolog Patrik Gustafsson. I fält deltog även arkeologerna Björn Pettersson och Ingeborg Svensson.

Genomförande

Den avschaktade ytan besiktigades initialt i fält och vid samtal med Nyköpings kommun framkom att de skulle sänka den redan framschaktade ytan (schakt 1) ytterligare cirka 0,1 meter. Den avslutande grävningen övervakades av arkeolog som också handrensade delar av ytan med fyllhammare och skärslev. Enstaka rensfynd samlades in för att ge viss stöd för en generell datering av lämningarna. Stick med sondkäpp gjordes i syfte att kontrollera eventuella underliggande kulturlager. Schaktet grävdes inte ned i steril mark. Stenar och andra konstruktionsdetaljer dokumenterades i plan på en planritning i skala 1:200. Ytan vägdes av med ett höjdinstrument. Fotografering skedde med hjälp av digital kamera.

Vid den arkeologiska förundersökningen av VA-schakten (schakt 2) i Allhelgonavägen/Östra Kyrkogatan övervakades schaktningsarbetet parallellt med anläggningsarbetet. Stora delar av innehållet i schakten befanns vara störda av tidigare arbeten, men när antikvariskt intressant information framkom, rensades ytan fram för hand och dokumenterades i plan i skala 1:200 och i profil i skala 1:20. Stick med sondkäpp gjordes i syfte att kontrollera eventuella underliggande kulturlager. Schaktet grävdes inte ned i steril mark. Ytan vägdes av med ett höjdinstrument. Fotografering skedde med hjälp av digital kamera.

Resultat

Schakt 1 Vid besiktningstillfället kunde det konstateras att det fanns ett kakelugnsfundament och ett murstocksfundament samt ett flertal spridda stenar i ytan. Vid det efterföljande arbetet framkom ytterligare tre, eventuellt fyra murstocksfundament samt ytterligare stenar (0,3-0,7 meter stora) i rader. Stenarna ingick i skilda syllstenskonstruktioner. I den norra delen av schakt 1, mot Östra kyrkogatan, återfanns mindre sammanhängande ytor med gatsten. Denna yta utgjordes av det ursprungliga Östra torget enligt 1665 års karta. Enligt samma karta utgjordes den andra (södra) delen av schakt 1 av kvartersmark. Den västra delen av den framtagna ytan invid Prosten Phils gård utgjordes, enligt samma karta av en mindre gata mellan två kvarter. Något som också styrktes av de syllstensrader som framkom inom denna del. Stenraderna visade att en rad av husväggar ramade in den tidigare gatans östra långsida. Över stora delar av kvartersmarken fanns ett sandigt-grusigt skikt där kulturlager ställvis gick i dagen. Flera indikationer på hus konstaterades i fältarbetet, i vissa fall med brända trägolv i form av förkolnade plankor. Fynden som samlades in utgjordes av keramik i form av yngre rödgods, stengods (slutet av 1500-talet), en kniv, rumpkakel från kakelugn ornerad med blomrankor (sent 1500-tal), en malsten, ett bryne, fönsterglas, bränd flinta och foten till ett passglas (1500/1600-tal).

Sanden härrör troligen från släckningsarbetet efter den stora branden som utbröt den 1 juli år 1665. Därefter verkar ingen byggnationsverksamhet ha förekommit inom den delen av kvarterets mark. Bland annat saknas fynd från 1700-talet helt. Därmed uppstår en "ödetomt", på vilken Andreas Samuel Phil (Prosten Phil) år 1723 lät uppföra en bostad i staden åt sig, eftersom prästgården låg vid Stenbro och ansågs som avlägsen i förhållande till kyrkan. Läget invid Östra Torget och Helgona kyrka får anses vara ett attraktivt läge för 1600-talets människor och man kan förmoda att det var de mer välbeställda borgarna som bebodde detta kvarter. Stick med sondkäpp visade att kulturlager fortsätter minst 0,7 meter under framtagna yta. Dessa är troligen mycket välbevarade, och är belägna cirka 8,8-8,7 möh eller 0,3-0,5 under nuvarande markyta (se bilaga 2).

Schakt 2 I korsningen av Östra Kyrkogatan-Allhelgonavägen, påträffades plankor och en stock, som troligen utgjorde rester av en kavelbroläggning eller ett golv till ett hus i den nordöstra delen av schakt 2 (se bilaga 2). I den nordvästra delen av samma schakt, belägen i Östra kyrkogatan, framrensades och dokumenterades en profilvägg (profil 2, se Bilaga 3). Mot botten av profilen framkom rester av liggande trä, både underliggare och tvärsålar i nord-sydlig riktning, som kan utgöra resterna av en kavelbro. I schaktets västra vägg

framkom tätt lagda kullerstenar längs en 12 meter lång sträcka. Strax söder om kullerstenen framkom en sektion med bevarade kulturlager i schaktets östra sida, framför Helgona kyrka. Sektionen rensades fram och dokumenterades (profil 1, se Bilaga 3). Under dagens gatunivå återfanns ett bärlager av grus. Därunder framkom tre lager gatsten och under det vidtog olika kulturlager-horisonter, som verkade bestå av äldre gatumiljöer. Dessa kan möjligen dateras till 1500/1600-talet. Fynden var relativt enhetliga och utgjordes främst av bitar av yngre rödgods (BII:4). I det understa framtagna lagret påträffades förutom yngre rödgods även en islägg samt ett fragment av Hertig Karlsglas. I botten av det öppnade schaktet grävdes en mindre provgrop för att kontrollera kulturlagrens djup. I gropens botten påträffades en välbevarad stock som kan ha ingått i en kavelbrokonstruktion äldre än 1500/1600-tal. Stocken vilade förmodligen på steril lera. Denna del av gatan ligger relativt lågt i förhållande till både det angränsade kvarteret i öster och kyrkan. På det äldre kartmaterialet framgår att kyrkan står på en bergknalle eller i alla fall en förhöjning som idag inte längre är synlig. Intill denna knalle har förmodligen den äldre vägen löpt fram, vilken bör ha haft ett hålvägsliknande utseende. I ett sidoschakt som gick mot väster, en bit söder om profil 1, framkom resterna efter ett hus med bland annat ett murstocksfundament. Även syllsten och en plankbit påträffades. Lämningarna efter huset var dock skadade både i öster och väster av tidigare schaktningsarbeten. Konstruktionen befinner sig inom den kvartsmark som finns utmarkerad på 1665 års karta. I kanten till husets golv påträffades fynd av en fragmenterad brännvinsflaska av glas samt keramik av yngre rödgods (BII:4).

Sammanfattning

Dokumentationen av de framschaktade ytorna har gett ny kunskap i form av spår efter byggnader från 1600-talet, vilka kan knytas till ett numera försvunnet kvarter invid Östra Torget och Helgona kyrka. Inga detaljerade stadskartor med markerade byggnader från denna tid finns över det aktuella området. Viktig är också kunskapen om gatumiljön i form av ett dike/svacka invid kyrkan, som framhävde det höjdparti på vilken kyrkan är belägen och som fram till 1700-talet fortfarande var markant. Efterhand fylldes denna yta ut, främst vid anläggandet av nya stenlagda gator, vilket gjorde att kyrkans grund numera ligger i nivå med övriga ytor i området. Därtill verkar det som det ha funnits bebyggelse strax norr om kyrkan, vilket indikeras av fynd av golvplank, som dock inte kan knytas till något kvarter på 1665 års karta. Provgropsgrävningar, stick med sondkäpp samt vissa fynd visar att den aktuella delen av Nyköping, förmodligen inkorporerades i stadsområdets expansion under den senare delen av medeltiden.

Patrik Gustafsson

Nyköping 28/10 2008

Bilagor

1. De aktuella schakten med StadsGIS över Nyköping. Skala 1:1000.
2. Planritning över schakt 1 och 2. Skala 1:200.
3. Profilritning över profil 1 och 2. Skala 1:20.
4. Fyndlista.
5. Foto. 1. Översikt över Östra torget. 2. Översikt över en husgrund vid östra torget. 3. Plankor i schakt 2. 4. Profil 1 i schakt 2.

postadress.
Box 314
611 26 Nyköping

tel.
0155 - 24 57 00

fax.
0155 - 28 55 42

e-post.
diariet.kuf@kuf.dll.se

Kopior till:

Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping
Nyköpings kommun, 611 83 Nyköping
Riksantikvarieämbetet, Box 5404, 114 84 Stockholm